

University of Groningen

Overheidszorg voor het natuurschoon

Keiser, Jacob Warmolt

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1949

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Keiser, J. W. (1949). Overheidszorg voor het natuurschoon. Groningen: W.L. & J. Brusse.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

„Aber nicht allein der Einzelne verdankt Gott seine schönsten Stunden, auch die Nation bedarf dieser Schönheit, wenn sie im Innern gesund bleiben soll. Denn die Liebe zum Vaterlande wächst besser und fester an, wenn sich ihr Wälder, Wiesen und Felder darbieten, als wenn sie ihre Wurzeln auf dem harten Pflaster und der kahlen Brandmauern der Groszstadt schlagen musz.

Paul Schulze, Naumburg 1928¹⁾

Het is een schande, dat er in 1949 in een boek over natuurbescherming nog een hoofdstuk moet voorkomen, gewijd aan de *wensen* ten aanzien van een *natuurbeschermingswet*. Reeds ruim twintig jaren geleden werd de noodzaak beaamd en werd in de Troonrede medegedeeld, dat de Kamers een ontwerp natuurbeschermingswet tegemoet konden zien. Een aantal regelingen, welke het behoud van het landschapsschoon ten bate komen, zijn wel is waar sinds 1928 genomen, vooral ter beteugeling van de bebouwing langs de wegen, maar de wet, die in deze de noodzakelijke afronding moet brengen, laat nog op zich wachten.

Het is een schande, dat na de laatste Oorlog het natuur- en het landschapsschoon, reeds op ernstige wijze geschonden door oorlogshandelingen en houtkap, nog aan aanslagen bloot staan. In November 1948 werd bekend, dat de *Pietersberg* bij Maastricht, welke al voor een deel afgegraven was, voor het overgrote deel zal verdwijnen. De *Pietersberg*, om welks behoud tegen mergelwinning al sinds 1920 een strijd gevoerd wordt, is beroemd om zijn gangen en grotten, deels van zeer oude datum, en om zijn schoonheid; biologen waarderen de velerlei species vleermuizen en de flora.

Deviezen – zoals men in het mercantilistische Frankrijk goud aanbød uit kortzichtige overwegingen, zijn nu deviezen en dollars de toverformule – deviezen en bouwnijverheid zijn de argumenten, die de doorslag gegeven hebben. Welk een argument, als men bedenkt, dat in de Ardennen mergel te over is en dat we hopen, dat in 1951 de economische samenwerking tussen Nederland en België zo groot zal zijn, dat de mergel dan even gemakkelijk uit de Ardennen als uit Limburg gehaald kan worden. Het zuidelijkste deel van de *Pietersberg*, dat zich op Belgisch grondgebied bevindt, is, nadat ook daar mergelgravingen hadden plaats gehad, thans als monument geklasseerd. Het ware ons inziens beter geweest de concessie aan de

¹⁾ *Die Gestaltung der Landschaft durch den Menschen, 1928.*

Eerste Ned. Cementindustrie voor twee jaren te verlenen, in plaats van voor zestig jaren!

In het begin dezer eeuw heeft de Regering de verkoop van een kostbaar voorwerp van grote historische waarde door de stad Vere naar het buitenland weten te verhinderen. Moeten wij dan thans beleven, dat de beroemdste, reeds zo deerlijk verminkte berg, terwille van tijdelijke deviezenbesparing blijvend verloren gaat? Een later geslacht zal zich kunnen vermeien in het park, dat de E.N.C.I. op het terrein harer vergrijpen zal planten, maar het verlies is toch onherstelbaar.

De *militaire oefenterreinen* moeten uitgebreid worden; dat is te verwachten. Het is wel pijnlijk, dat Oorlog juist de hand wil leggen op het oudste staatsnatuurmonument; het Kootwijkerzand; dat voor geologen grote aantrekkingskracht bezit om de zich immer vormende stuifduinen en de bloot gewaaide zand- en leembanken met door de gletschers aangesleepte stenen.

Met het schrijven van dit boek hoop ik aan een lang gevoelde *behoefte* te voldoen. Er is een zeer groot aantal tijdschriftartikelen en rapporten over natuur- en landschapsbescherming. Doch wie weet er weg in te vinden? Vele verenigingen bewegen zich op het gebied der landschapsbescherming, doch hoeveel leden der ene vereniging weten iets af van het werk der andere? Er bestaan enkele wetten en een groot aantal verordeningen, welke de landschapsbescherming ten doel hebben, doch in welk boek staan zij min of meer uitvoerig bijeen? En waar kan men nagaan, welke andere maatregelen er op het uitgestrekte gebied der natuurbescherming door overheidslichamen zijn genomen? Hoevele voorstellen voor het behoud van natuur- en landschapsschoon zijn gedaan en wie weet wat ze inhouden?

Slechts zeer enkelen zijn op de hoogte van het vele werk, dat gedaan is en van de grote moeilijkheden, welke steeds weer opdagen. De natuurbeschermers zwoegen als mannen aan de handpomp op een zinkende schuit en kunnen niet bovendien een boek schrijven om anderen op de hoogte te brengen van de veelzijdigheid van het vak der landschapsverzorging. Ik zal volgens den leek te uitvoerig zijn; de „vakman” zou graag meer gegevens willen zien. Ik ga er wel ver, maar niet te diep op in.

In dit boek vindt men een bespreking van de overheidsmaatregelen op het gebied der natuur- en landschapsbescherming, de planologische regelingen, welke de bestemming van de bodem raken en daardoor van grote betekenis zijn voor de bescherming van het landschap tegen bouw- en grondwerken, iets over de Duitse en Engelse materie op de gebieden van stedenbouw en natuurbescherming en tenslotte enige wensen inzake een natuurbeschermingswet. In een inleidend hoofdstuk, gewijd aan het ver-

enigingsleven in Nederland, worden slechts enkele pogingen van particuliere zijde en haar gevolgen vermeld uit de overvloed van gegevens uit dit werk.

De Vogel- en de Jachtwet heb ik niet besproken; eensdeels omdat deze niet de eigenlijke natuur- en landschapsbescherming betreffen, zoals men deze pleegt op te vatten, anderdeels omdat over beide wetten reeds boeken bestaan¹⁾. Slechts als symptoom heb ik de ontwikkeling der vogelbescherming genoemd. Evenmin wordt de bosbouw besproken, afgezien van een enkele vernieuwende stroming.

Sommige mensen achten het noodzakelijk van de natuurbescherming een *schema* te zien; de verhouding te weten tegenover vogelbescherming, heemschut e.d. Prof. Dr. Hans Schwenkel te Stuttgart geeft het volgende²⁾. Hij noemt heemschut in ruime zin de verzorging en vorming van alle goederen en krachten van de eigen landstreek (Heimat). Hierin onderscheidt hij nader de monumentenzorg, de natuurbescherming en de heemschut in engere zin (klederdrachten, volksgebruiken en oude ambachten). De natuurbescherming onderscheidt hij in Naturpflege – onderverdeeld in Naturschutz (in enge zin) en Naturhege – en Landschaftsschutz en Landschaftsgestaltung.

Aan de vogelbescherming ruimt Prof. Schwenkel geen plaats in. Deze vormt naar mijn mening een onderdeel van de Naturpflege.

In het vervolg van dit boek zal men de in Nederland gebruikelijke termen natuurbescherming, landschapsbescherming en landschapsverzorging aantreffen naast speciale vogel- en plantenbescherming. Het algemeen verspreide begrip natuurbescherming heeft in Nederland sinds een tiental jaren het begrip landschapsbescherming naast zich gekregen. Hiermede bedoelt men de bescherming van het landschapsbeeld en van de schoonheid van het landschap. Natuurbescherming omvat naar veler gevoelen ook de landschapsbescherming en heeft bovendien betrekking op de bescherming van zeldzame verschijningsvormen in de natuur, zowel dode als levende. Wat landschapsverzorging in dit schema betekent, behoeft nu geen verdere uitleg meer.

Men kan nuchter de vraag stellen: *waarom natuurbescherming?* Waarom moeten wij eigenlijk de natuur en het landschap en de vogels sparen? De meeste mensen zoeken ontspanning in boeken en films of trekken naar het strand en de stadsparken. Onder hen, die de ruimte om zich willen hebben, zijn er velen, vooral boeren en andere plattelanders, die veel meer volaanheid voelen bij het aanschouwen van vruchtbare landouwen met propere boerderijen.

1) Mr. W. B. J. Buré en J. Drijver, *De Vogelwet*, 1936 en Mr. J. H. F. Bloemers, *De ontwikkeling van het jachtrecht en zijn toekomst bij de vorming van jachtschappen*, Ac. Prfs. Gron. 1933.

2) *Grundzüge der Landschaftspflege*, 1938.

Van natuurbeschermingszijde – in dit verband vat ik tevens de vogelbescherming en landschapsverzorging er onder – zijn argumenten opgeworpen om deze nihilistische bewering te niet te doen. Enige literatuur moge aan de voet dezer bladzijde vermeld worden ¹⁾. Ik wil deze hier beknopt weergeven, doch voorop stellen, dat de natuur de schepping Gods is, waardoor het den mens zonder meer geboden is, om de natuur te beschermen en althans niet nodeloos te schenden.

De *natuurwetenschappelijke waarde* van de levende natuur is voor biologen, geologen, landbouwkundigen en hun leerlingen van het allergrootste belang.

De natuurwetenschap maakt, als ik het mag zeggen, ongeveer dezelfde ontwikkeling door als de jonge vogelliefhebber, die eerst alleen tuurt naar vogels, die nieuw voor hem zijn en pas later er zich toe zet, opgewekt door een lezing van den heer Jan P. Strijbos of Dr. A. F. J. Portielje, aan de gedragingen der vogels zijn aandacht te wijden.

De opvatting over natuurwetenschappelijke waarde was vroeger veel strenger dan tegenwoordig. Het ging in het begin dezer eeuw nog om de instandhouding van de oernatuur. Een natuurmonument werd door Dr. H. Conwentz ²⁾ omschreven als een oorspronkelijk bos of berglandschap, of een terrein met planten- en dierengemeenschap, welke zonder 's mensen toedoen zijn gevormd.

Naar de nieuwere opvattingen letten de biologen vooral op de levensgemeenschappen van plant en dier. Zij laten de natuurlijke processen niet ongestoord hun gang gaan, maar grijpen in, als de zeldzame soorten door de gewone dreigen te worden verdrongen.

De bestrijding van plantenziekten en rupsenplagen in de bosbouw kan alleen geschieden met kennis van deze kwalen, waarvoor velerlei studievelden nodig zijn. „Dat mogen wij vragen; niet als een gunst, maar als ons recht, het recht der (natuur)wetenschap. Doen wij dat niet, dan zal er een natuurbeschermingswet komen, als er geen natuur meer te beschermen zal zijn”, aldus Prof. Weevers ³⁾.

Voor een veel grotere groep mensen is een andere zijde van de natuur belangrijk: de *aesthetische* of *schoonheidszijde*. De schoonheid en grootsheid van de natuur, de rust en harmonie, welke hieruit spreken, hebben ten

¹⁾ Dr. S. Hofstra, *De houding van de mens tegenover de natuur*, lezing op de jaarvergadering van Natuurmonumenten 1943; F. Koster, *Natuurbescherming in Nederland*, 1937, blz. 9-29; Dr. A. A. M. M. van de Ven, *Het vraagstuk van de wettelijke natuurbescherming in Nederland*, blz. 10, Ac. Prfs. Nijmegen 1941; Dr. C. van Rijsinge, *Natuurbescherming*, Neerlands Landschap, nr. 7, 1943; Dr. Aug. Einzberger, *Naturschutz, eine Forderung der Kultur*, 1933; Dr. W. Schoenichen, *25 Jahre preussischer Naturschutz*, lezing vierde Natuurbeschermingsdag in 1931 e.a.

²⁾ Denkschrift: *Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung*, 1904.

³⁾ Men leze over bedoelde natuurwetenschappelijke betekenis o.a. *Conservation of Nature*, rapport van de bijzondere Commissie voor Wild Life Conservation, blz. 2; Prof. Dr. Th. Weevers, *De wetenschappelijke zijde van het natuurbeschermingsvraagstuk*, rede 10de landbouwweek, Juni 1939.

allen tijde op de mensen indruk gemaakt, nog sterker, hebben een stempel op het karakter van vele volkeren en mensen gedrukt. Niemand heeft, voorzover mij bekend, een betere indruk gegeven van de houding van de mens tegenover de natuur, dan Dr. S. Hofstra in zijn op blz. 12, noot 1, genoemde lezing. Ik moge hier volstaan met een enkele weergave hieruit en enkele der vele ontboezemingen van anderen.

De bosbouwkundige, Dr. Max Endres, gaf in 1925 op het internationale bosbouwcongres te Rome een mening weer, welke zelfs tot wijsgerige debatten aanleiding kan geven. „In der forstlichen Gesetzgebung kommt das forstliche Gewissen des Volkes zum Ausdruck. Je nachlässiger dieses entwickelt ist, um so eingehender und strenger musz der Wald durch Gesetze geschützt werden”¹⁾.

De stedenbouwkundige Mr. D. Hudig heeft in 1931²⁾ gesproken over de geest van de moderne mens, beïnvloed door mechanisatie, gekenmerkt door humanisering en intellectualisering. Tengevolge van de mechanisatie is de liefde van den arbeider voor zijn werk sterk verminderd; de intellectualisering ontleedt met haar kritiek vele banden van religie en traditie. Als gevolg hiervan kan een grote behoefte aan contact met de natuur groeien.

Alexander von Humboldt heeft in de eerste helft der 19e eeuw geschreven: „Überall habe ich auf den ewigen Einfluss hingewiesen, welchen die physische Natur auf die moralische Stimmung der Menschheit und auf ihre Schicksale ausübt.” Het natuurlijk karakter in het cultuurlandschap is, volgens Dr. Klose, te vergelijken met de rol van enzymen in het menselijk lichaam³⁾. En Dr. Hofstra zelf: (blz. 6) „Bovendien ondergaat de mens, waarschijnlijk veel meer dan hij zich nog bewust is, ook in zijn psychische leven de invloeden, die van het landschapsbeeld ... van de kleuren en klanken ... en andere werkingen van de natuur uitgaan.”

Het blijft een stelling, welke geenszins bewezen is. Er zijn andere, veel belangrijker feiten, die een ongunstig kenmerk op het volk en op de persoon drukken, zoals doorgemaakte ellende en oorlog, ongeloof en haat. Een onderzoek naar de invloed van het natuurschoon op 's mensen karakter, hetwelk voor zover mij bekend niet heeft plaats gehad, zal misschien tot een geheel andere conclusie leiden.

Men pleegt overigens te wijzen op de *ethische* of *zedelijke* waarde van het natuurschoon, het gevoel van verheffing, dat de mens door het contact met de natuur kan ondergaan. De *aesthetische* en de *ethische* waarde van het natuurschoon zijn hetzelfde begrip, doch van verschillende zijde gezien;

1) E. D. van Dissel, *Mededelingen van de Ned. Bosbouwvereniging*, 1927.

2) Inleiding voor een serie lezingen voor de Techn. Hogeschool over behoud en uitbreiding van natuur- en landschapsschoon.

3) Dr. H. Klose, *Der Schutz der Landschaft nach par. 5 des Reichsnaturschutzgesetzes*, rede eerste Duitse Natuurbeschermingsdag, 1936.

doordat de natuur ons haar schoonheid toont, kan zij ethische gevoelens bij ons wakker roepen. De verheffende invloed van de natuur zal naar veler mening groter zijn, naarmate men de planten of bomen, vogels of vlinders beter kent of wel met het scherpe oog van den fotograaf het landschap en de er in passende boerderijen gadeslaat.

Dr. Hofstra wijst voorts op de *religieuze* zijde van de natuurbeschouwing, welke bij primitieve volkeren en bij de landelijke bouwkunst in grote delen van Europa zo sterk tot uiting komt.

Sinds het begrip, dat het gemeenschapsbelang vooropstaat, is door-gedrongen kent men aan het natuurschoon een sociaal belang toe. Het *recreatieve* belang van natuur- en landschapsschoon vraagt de aandacht.

De Duitse Natuurbeschermingswet van 1935 spreekt dat recreatieve belang in het voorwoord zo treffend uit: Die deutsche Reichsregierung sieht es als ihre Pflicht an auch dem ärmsten Volksgenossen seinen Anteil an deutscher Naturschönheit zu sichern.

Ook in Engelse geschriften wordt gewezen op de behoefte van het publiek aan ontspanning in de vrije natuur, waarvoor men aldaar een stelsel van nationale parken heeft ontworpen om te ontkomen aan de „world-wide pests of civilisation”¹⁾.

In de huidige na-oorlogse tijd pleegt men vooral op de *economische* zijde van elk vraagstuk te letten; vooral de Engelse rapporten doen dit sterk²⁾. Hoeveel deviezen levert het op? Het is daarom, dat ik het economische motief van het natuur- en landschapsschoon het laatst behandel, omdat alle andere motieven voor natuurbescherming als het ware op één economische noemer gebracht worden.

Men zal zich hierbij vooral op Benelux-standpunt moeten plaatsen, zeker geen standpunt voor luxe-benen wat de natuurruimte betreft! Wanneer de vacatiegangers onvoldoende recreatie-mogelijkheid in deze landen vinden, zullen zij zich naar het buitenland begeven. Wanneer onvoldoende studieterreinen in België en Nederland te vinden zijn, zullen biologische excursies elders gehouden moeten worden. Koster vermeldt een adres van de vereniging van beeldende kunstenaars aan de Regering, waarin betreurd wordt, dat er zoveel schilderachtige plekjes verdwijnen, waardoor de schilders buitenslands motieven gaan zoeken.

Mr. P. G. van Tienhoven heeft gezegd³⁾: „De woeste gronden vertegenwoordigen een schat van levensgenieting, die niet in waarde is uit te drukken. Het genot, dat deze gronden aan velen geven, wordt in natura genoten, maar het is waarde, die in zekere zin ook in klinkende munt is uit te drukken”. Dat woeste gronden indirect economische waarde hebben, heeft eens een bioloog als een stelling bij zijn proefschrift opgeworpen.

1) Koster noemt nog het pedagogische motief.

2) *Conservation of Nature in England and Wales*, 1947.

3) Rede bij het 25-jarig bestaan van Natuurmonumenten op de jaarvergadering in 1930.

Nog weinig zijn onderzocht de wortelen van de *natuurbeschermingsgedachte* in de menselijke samenleving, m.a.w. welke drijfveren en omstandigheden in een bepaalde streek vanzelfsprekend moeten leiden tot een daad van natuurbescherming. Volgens Dr. Aug. Einzberger heeft een zekere E. Gradmann in 1910 een boekje geschreven over Heimatschutz und Landschaftspflege, waarin hij een poging deed te verklaren, waarom bij de eeuwwisseling het streven naar bescherming der natuur opkwam.

In het algemeen gezegd, leidde de diep ingrijpende industrialisatie en de stadsuitbreiding tot een roep om de natuur. Maar hoe kan men verklaren, dat Pruisen en andere Duitse staten en de Scandinavische landen zoveel eerder hun dichte wouden en bosrijke land beschermden, dan Nederland met zijn weinige bossen en kwetsbaar landschap?

Men zou de invloed kunnen onderzoeken van b.v. toeneming der stedelijke bevolking, ver doorgevoerde in cultuur bringing, vruchtbaarheid van de bodem; ontwikkeling van het verkeer, welvaartspeil, aard van de bevolking, wereldbeschouwing en godsdienst, waardering van de soort natuur, eigendomsverhoudingen. Hiervoor zou echter een speciale studie nodig zijn. Iets voor sociologen!

Bij het doorlezen van de vele maatregelen, welke in de loop der eeuwen in de Germaanse landen genomen zijn ter bescherming van de dierenwereld en het natuurschoon, komt de vraag op, *wanneer* men eigenlijk van *natuurbescherming* kan spreken. Is het een daad van natuurbescherming als Württemberg in 1515 een boswet afkondigt, of als in 1671 de bossen in Sleeswijk Holstein door den hertog tegen houtvellingen beschermd worden? Of moet men letten op de resultaten van een particuliere vereniging of actie, zoals de aankoop in het laatst der 19e eeuw van een terreintje bij het Vierwoudstedenmeer door spaarcenten van de Zwitserse schooljeugd?

In de middeleeuwen werd de edele jacht in hoge eer gehouden. Toch noemen de schrijvers geen jacht- of boswetten uit die vroege eeuwen. Moet men van deze oude tijden beweren, dat er geen natuur- en wildbescherming bestond?

Moet men de aanleg van fraaie buitens langs de binnenduinen en langs de Vecht door de 17e eeuwse kooplieden en de aanleg van landgoederen door onze adel in vorige eeuwen daden van landschapsverzorging noemen? Inderdaad, doch dit pleegt men er niet onder te verstaan.

De ontwikkeling in Engeland vertoont weer een ander gezichtspunt. Voordat er van natuur- of bosbescherming serieus sprake was, werd in de 17e eeuw het kale weideland op schilderachtige wijze gestoffeerd met heggen en bomen. Was er in die tijd grote behoefte aan beleving van de ongerepte natuur?

Op al deze vragen kan ik geen antwoord geven, dat verantwoord is. Ik houd me daarom maar aan de geschiedkundige overzichten van hen, die

al decennia vóór mij over de groei der natuurbeschermingsgedachte geschreven hebben.

Met Dr. Einzberger en den heer Cleynert neem ik aan, dat men eerst van natuurbescherming kan spreken, indien zich een volksovertuiging openbaart. Er is sprake van *doelbewuste natuurbescherming*, indien in een landstreek enkelen uit de bevolking, gedreven door de vrees voor het teloorgaan van zekere verschijningsvormen in de natuur of van het natuurschoon op zich zelf, hetzij in onderlinge samenwerking zelf de beveiliging tot stand weten te brengen, hetzij de overheid weten te bewegen maatregelen te nemen.

De afzonderlijke daad van een grootgrondbezitter of vorst reken ik niet tot doelbewuste natuurbescherming, hoewel het resultaat van zeer wijde strekking kan zijn. Evemin de in geschrift of in vergaderzaal geuite wensen. Het is niet onderzocht of de vele afzonderlijke natuur- of bosbeschermingsdaden geschied zijn om te voldoen aan de hartstocht van een vorst of tengevolge van grote ontginningen of van stijgende behoefte aan ontspanning van een zich uitbreidende stad. Wel staat vast, dat de daden van vogel- en dieren- van natuur- en landschapsbescherming steeds menigvuldiger geworden zijn; zij zijn na verloop van tijd uitgegaan van verenigingen, met dat doel in het leven geroepen, of van de overheid op aandrang van particuliere zijde.

De *openbare mening* heeft zich geleidelijk ten gunste van natuurbescherming uitgesproken¹⁾. Aanvankelijk ageerde men ter bewaring van de natuurhistorisch merkwaardige terreinen, ter bescherming van vogels en andere dieren, daarna tot behoud van beekjes en heuvels. Later bewonderde men het bos als zodanig, nog later konden ook duinen en andere woeste gronden bekoring vinden in 's mensen oog. De waardering van het cultuurlandschap, welke in de 17e en 18e groot was, komt in de laatste tientallen jaren opnieuw op.

De meeste boeren plegen in het aanschouwen van de vruchtbare bouw- en graslanden gelijksoortige gevoelens van schoonheid te ondervinden, als de stedelingen bij het zien van bos, heide en duinen; boeren hebben een hekel aan „liefelijke natuur”.

In Nederland stond vanouds natuurschoon gelijk met bossen²⁾. Het oude Hollandse weidelandschap wordt door het grote publiek thans nog weinig bezocht.

Het was W. H. Riehl, die er in 1853³⁾ op wees, dat niet slechts bossen, maar ook elke andere soort woeste gronden, voor 's mensen welzijn een noodzakelijke aanvulling van cultuurgronden zijn. „Jahrhunderte lang war

1) Hofstra, blz. 20.

2) De Boswet voorzag tot 1942 in maatregelen ter bewaring van natuurschoon, uitsluitend gevormd door bossen en andere houtopstanden.

3) *Naturgeschichte des deutschen Volkes*.

es eine Sache des Fortschrittes das Recht des Feldes einseitig zu vertreten; jetzt aber ist es dagegen auch eine Sache des Fortschrittes das Recht der Wildnis zu vertreten neben dem Recht des Ackerlandes''.

Alvorens iets over de ontwikkelingsgang der natuurbeschermingsbeweging in Nederland te vermelden, wil ik even stilstaan bij dezelfde cultuurstroming in *enkele andere landen*. Ik beperk mij tot enkele landen van Duits taalgebied, Scandinavië, Engeland en de Verenigde Staten. In de noot ¹⁾ moge ik enige literatuur noemen.

In *Duitsland* bestonden er al *natuurhistorische verenigingen* in de 18e eeuw; zoals de Naturforschende Gesellschaft in Danzig in 1743 opgericht. Een eeuw later waren deze zeer in aantal toegenomen; sommige telden haar leden over het gehele rijk, gelijk de Deutsche Ornithologische Gesellschaft, opgericht in 1850.

De *verenigingen*, welke natuurbescherming in haar statuten schrijven, kwamen op in de laatste decennia der vorige eeuw; Deutscher Verein zum Schutz der Vogelwelt, 1875; Gesellschaft für Heimatkunde und Heimatschutz in Preussen, 1892; Verein Naturschutzpark 1896. De bedreiging van het Zevengebergte met uithouwing ter mergelwinning deed vele burgers van naburige steden de handen ineenslaan. In 1880 werd een vereniging opgericht, welke er in slaagde met ingezamelde gelden de bedreigde hellingen aan te kopen. Deze daad pleegt men de eerste uiting van natuurbescherming van particuliere zijde te noemen.

Vogelbeschermingsmaatregelen zijn er al in de 17e eeuw. Lippe stelde in 1862 bepalingen vast ter bescherming van alle vogelsoorten, ook van de schadelijke. De Rijksvogelwet is van 1888. De jachtwetten dateren van het midden der 19e eeuw; Beieren, 1850.

Bosbescherming en banbossen zijn er ten allen tijde geweest. De eerste Pruisische Boswet kwam in 1875: Gesetz betreffend Schutzwaldungen und Waldgenossenschaften.

De *wetgeving* ter *natuurbescherming* heeft in het begin van deze eeuw steun aan het werk der verenigingen gegeven. Hessen heeft sinds 1902 een monumentenwet, welke ook op natuurmonumenten van toepassing is. Mecklenburg en nog vier staten kennen sinds omstreeks 1920 een natuurbeschermingswet.

¹⁾ G. A. Brouwer, *De organisatie van de natuurbescherming in de verschillende landen*, 1931; J. J. Talsma, *Wettelijke bosbescherming*, Gem. best. 1925; Over Duitsland: Koster, blz. 69, 143; Prof. Schoenichen, *Naturschutz im drittem Reiche*, hst. 2, 1934; Merkbuch für Naturdenkmalpflege, 1925; Naturschutz als völkische und internationale Kulturaufgabe, 1942; F. Moewes, *Geschichte des Naturschutzes in Wege zum Naturschutz*, 1926; Prof. Dr. Hugo Conwentz in zijn reeds genoemde Denkschrift van 1904.

Over Engeland en Amerika: korte inleidingen van de in hst. VI besproken boeken, Schoenichen, Merkbuch; R. H. Torrey, *State Parks and State Forests* (U.S.A.) 1926.

De heer Cleyndert stond mij ter bewerking alle aantekeningen af, welke hij gemaakt heeft op zijn reizen in 1925, o.a. naar Duitsland, Engeland, Amerika en Ned.-Indië.

Als overheidsdienst voor natuurbescherming is van veel belang de Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen, welke in 1906 door den energieken Dr. Hugo Conwentz in Danzig is opgericht. Als taak gold wetenschappelijk onderzoek, het opmerkzaam maken van belanghebbende verenigingen op bedreigd natuurschoon en contact met andere overheidsdiensten. Deze dienst vestigde over de gehele staat bureaux, zodat een wijd vertakt lichaam ontstond. Jaarlijks verschenen de Beiträge zur Naturdenkmalpflege. De natuurbeschermingsconferenties, waar mannen van wetenschap en praktijk elkaar ontmoetten, zijn vanaf 1908 gehouden.

Ook andere staten stelden een natuurbeschermingsdienst in: Beieren in 1905.

De *landschapsbescherming* in de Duitse landen is, afgezien van een enkele uiting uit vroegere eeuwen, van latere datum en kan in de volgende regelingen – ik noem slechts enkele Pruisische bepalingen uit de administratieve wetgeving – gevonden worden. De om zijn vertellingen uit de dierenwereld bekende Hermann Löns heeft zich vanaf 1911 gekant tegen de uitsluitende bescherming van de oernatuur en gewezen op de noodzaak het cultuurlandschap van storende invloeden vrij te houden.

De natuurbescherming in *Oostenrijk* is vóór 1925 een aangelegenheid der staten geweest. In 1925 kende Oostenrijk reeds de Bundesfachstelle für Naturschutz, waarmede het particuliere Oesterreichische Naturschutzverband samenwerkte.

Zwitserland kent sinds 1906 de Schweizerische Naturschutz Kommission. De Bund für Naturschutz is van 1909. Het eerste nationale park in het Engadin dateert van 1911.

De overheidszorg in de *Scandinavische* landen is voornamelijk te danken geweest aan de lezingen van den energieken Prof. Conwentz.

Zweden zag in 1909 een natuurbeschermingsvereniging verschijnen, in hetzelfde jaar werd een natuurbeschermingswet afgekondigd. De *Noorse* Natuurbeschermingswet van 1910 is daarentegen eerder tot stand gekomen dan de aparte natuurbeschermingsvereniging van 1914. Denemarken kent sinds 1917 een natuurbeschermingswet, waarop ik in hst. VI nader inga.

In Frankrijk is het verenigingsleven voor natuurbescherming in 1901 begonnen: Société pour la protection des paysages de France. Een natuurbeschermingswet (loi Bouquier) dateert van 1906: terreinen kunnen als monument „geklasseerd” worden.

Wenden wij ons nu tot *Engeland* dan zien wij een schilderachtig landschap, voor het grootste deel door mensenhand gevormd, een aantal beschermingsverenigingen en nog bijna geen wetgeving tot bescherming van het landschapsschoon.

Het Engelse *landschap* schijnt voor een deel zijn parkachtig karakter

gekregen te hebben als reactie op de troosteloze schapenweiden vóór het midden der 17e eeuw¹⁾. Een zekere Evellyn schreef in 1664, in een tijd, toen er tengevolge van oorlogen houtschaarste was, een boekje: *Sylva*. In diezelfde tijd zagen de veehouders zich genoodzaakt het in lange, smalle kavels verdeelde landschap in ruilverkaveling te brengen. Evellyn hield zijn landgenoten als vaderlandse plicht voor, bomen te planten en heggen tussen de landerijen, deels voor de houtteelt, maar evenzeer voor het landschappelijk aanzien, naar de toen gewaardeerde schilderijen met romantische tafereeltjes.

Het *verenigingsleven* op het gebied der natuurbescherming kan men laten aanvangen met de oprichting van de Commons and Footpaths-Preservation Society in 1865. In 1889 volgt de Royal Society for the protection of Birds. De National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty is van 1895. In 1912 wordt de Society for the Promotion of Nature Reserves opgericht.

De overheidsmaatregelen ter bewaring van natuurschoon zijn in Engeland, afgezien van enkele tegemoetkomingen aan de National Trust en pogingen om de lintbebouwing te bestrijden, eerst in de laatste oorlog krachtiger geworden en betreffen de stedenbouwkundige zijde.

In de *Vereenigde Staten* is de ontwikkeling, voor zover ik uit twee geschriften heb kunnen nagaan, geheel anders gegaan. Van een groei van het verenigingsleven vóór de overheidszorg is geen sprake. De staten zijn begonnen grote gebieden uit te sluiten van huizenbouw, industriële ontwikkeling en andere bodembewerking. Bij de aanleg van het Eriekanaal omstreeks 1820 langs de uitlopers van het gebergte de Adirondacks drong men bij de staat New-York aan op bescherming van een stuk grond; zo ontstond het eerste „State Park”. Californië reserveerde een groot State Park in 1865 in het Yosemite dal. In 1872 volgt de reservering van het bekende Yellowstonepark in Wyoming als eerste National Park. De Niagara-watervallen en omgeving vormen een staatspark, dat in 1883 is veilig gesteld. In 1905 is er systeem gebracht in de veiligstelling van grote gebieden als „park”.

Het verenigingsleven was toen nog niet oud. De Trustee of Public Reservations dateert van 1891; de American Scenic and Historic Preservation Society is van 1895.

Laten wij met de ontwikkelingsgang in den vreemde vergelijken hetgeen *Nederland* te zien geeft. Ons land moet nog omstreeks 1875 een grote rijkdom aan planten, vogels en andere dieren gekend hebben. Het landschap is omstreeks 1900 zeer schoon geweest, hoewel de spoorwegmaatschappijen dit nergens opzettelijk hebben ontzien. Beschermingsmaatregelen zijn vóór deze data niet te verwachten.

¹⁾ Thomas Sharp, *Townplanning*, 1945.

Hoewel uitingen van *vogelbescherming* uit verschillende 19e eeuwse jachtwetten blijken (kieviten), kwam in 1880 een speciale wet ter bescherming van nuttige dieren (voornamelijk vogels). De particuliere vogelbescherming begint in 1898.

De bescherming van *bossen* om aesthetische redenen begint omstreeks 1900, toen o.a. „Sonsbeek” door Arnhem werd gekocht als wandelbos. De wettelijke bosbescherming begint – zij het tijdelijk – in 1917 (Noodboswet).

De *verenigingen* tot behoud van natuurschoon komen in de eerste jaren dezer eeuw op (Ned. Nat. hist. Ver. 1901, „Natuurmonumenten” 1905, Bond Heemschut 1911).

Met de *landschapsbescherming* is het zeer treurig gesteld. De eerste zwakke blijken van landschapsbescherming vormen de reclameverordeningen, vanaf 1912; vervolgens de aan het Staatsbosbeheer in 1936 – en opnieuw in 1940 – toegekende bevoegdheid bezwaren te maken tegen werkverschaffingswerken, indien deze het landschapsbeeld te zeer zullen aantasten. De beteugeling der lintbebouwing, mogelijk door het toenemend aantal gemeentelijke uitbreidingsplannen vanaf 1921 en eerst met het uitbreken van de Oorlog van betekenis geworden, is een zeer belangrijke uiting van landschapsbescherming te noemen.

De bescherming van objecten van *natuurwetenschappelijke aard* door wettelijke middelen is eerst in 1942 mogelijk geworden (onteigening, aanwijzing van natuurgebieden door de nationale plandienst).

De *landschapsverzorging* blijkt uit hernieuwde zorg voor wegbeplantingen in de dertiger jaren en uit de beplantingen in de Wieringermeer. Doch eerst na de Oorlog is zij algemener geworden, wat moge blijken uit de landschapsverzorging bij ruilverkavelingen. En dan te bedenken, dat de grote Thijssse in 1905 al wees¹⁾ op de wenselijkheid om overhoekjes en dergelijke bij wegaanleg te beplanten!

Nederland kan zich naar mijn mening niet scharen onder de landen, waar de natuurbescherming bijtijds heeft post gevat en uitwerking heeft gehad. Veel te laat n.l. in de zo juist voorbije oorlogsjaren, zijn doeltreffende maatregelen genomen. Vooral de tekortkomingen der gemeentebesturen – een enkel uitgezonderd – op het gebied van de stedebouw zijn ernstig.

Het verenigingsleven is, zoals hst. I zal aantonen, intens geweest, maar de beschermingsmaatregelen kwamen voor een goed deel als het kalf verdronken was. Al te lang gedroegen het publiek, de boerenbevolking en de overheid zich in het rijk geschakeerde Hollandse landschap, als soldaten in een meer dan vijftig jaar oude kazerne.

Het is wel jammer, dat het Nederlandse volk, dat zo graag vooruitstrevend wil zijn en ook zo nauwkeurig zijn plichten nakomt, in zaken van werkelijk nationaal belang zo zeer achteraan komt.

1) De Levende Natuur, Januari 1905.